

รายงานสืบเนื่อง

การประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ
เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ 16

และ

การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ครั้งที่ 3
“งานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น”

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ร่วมกับเครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ

22 กรกฎาคม 2559

ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ทุนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
Social Capital, Knowledge and Cultural Heritage Management:
A Case Study of Wat Kho-sa Local Knowledge Museum, Ban Ta-chang,
Tumbon Huay-rai, Lomsak District, Phetchabun.

ใจสคราญ จารึกสมาน¹

Jaisakran Jarueksamarn¹

¹อาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสถานะของทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และ 3) เพื่อศึกษาการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและแบบสนทนากลุ่มร่วมกับการสังเกตแบบไม่เป็นทางการจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 16 ราย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า “ทุนทางสังคม” ของชุมชนบ้านท่าช้าง ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึงท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา โดยจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทุกคน กล่าวถึงความเป็นพระนักพัฒนาของท่านในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากนั้นท่านพระครูจึงได้เสนอโครงการต่อกระทรวงวัฒนธรรมจนได้รับงบประมาณให้มาสร้างอาคารจัดแสดงเป็นลักษณะโดยตั้งชื่ออย่างเป็นทางการว่า ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา ซึ่งทุนมนุษย์ยังหมายรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาที่เป็นทั้งผู้ช่วยในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งของเครื่องใช้ที่บริจาคให้แก่วัด ทุนทางสังคมที่สำคัญรองลงมาคือ ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ชาวบ้านท่าช้างให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ฮิตสิบสองคองสิบสี่” หรือประเพณีสิบสองเดือน โดยในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง วัด ชุมชนและโรงเรียนอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ซึ่งชาวบ้านมีความตระหนักถึงคุณค่าและมีความพยายามในการอนุรักษ์และฟื้นฟู สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ให้สูญหาย ทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนี้คือ สำเนียงร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จนนำมาซึ่งการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัดในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ชุมชนยังมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนได้แก่ ศาลเจ้าพ่อมหศักดิ์ และศาลเจ้าย่าแก้วบัวศรี ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชุมชนในการที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ อีกทั้งท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาได้เข้ามามีบทบาทร่วมกับชาวบ้านในชุมชนและครูจากโรงเรียนในชุมชนในการรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วให้เกิดความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ชุมชนจะได้เห็นถึงคุณค่าของทุนที่ตนมีอยู่

และรู้สึกรักหวงแหน ไม่อยากให้สูญหาย องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นองค์ความรู้ที่ได้มาจากผู้สูงอายุภายในชุมชน ซึ่งได้รับการถ่ายทอด ปู่ ย่า ตา ยาย สืบต่อกันมา ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมีการปฏิบัติให้เห็นในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ใช้มาแต่อดีต เช่น เครื่องจักสาน และองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ได้แก่ ประเพณีต่างๆทั้งสิบสองเดือน ซึ่งได้มีการรวบรวมข้อมูลและนำมาจัดแสดงไว้ในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาโดยละเอียด ทำให้องค์ความรู้เหล่านี้ไม่ได้สูญหายไปกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่ค่อยๆเสียชีวิตไปตามกาลเวลา ในด้านการนำทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งมีหน้าที่ในการประสานความร่วมมือระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนได้แก่ ชาวบ้าน โรงเรียน ในการร่วมแรงร่วมใจที่จะจัดการกับมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเองมีอยู่ให้เป็นรูปธรรม ซึ่งเริ่มจากการจัดระเบียบวัตถุสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคให้กับทางวัดโฆษา จากนั้นจึงมีการจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีได้แก่ ฮิตสิบสองกองสิบสี่ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนโดยการตั้งคณะผู้รวบรวมข้อมูลซึ่งประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษาจากโรงเรียนในชุมชนร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน โดยเก็บข้อมูลจากร่องรอยต่างๆ เช่น วัตถุสิ่งของ เรื่องเล่า ตำนาน ฯลฯ จากปราชญ์ท้องถิ่น ผู้สูงอายุ ที่มีองค์ความรู้เหล่านี้ แล้วจึงนำมาสังเคราะห์เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญเพื่อใช้ในการจัดแสดงออกมาเป็นรูปธรรมในรูปแบบของนิทรรศการภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในปัจจุบัน

คำสำคัญ : ทุนทางสังคม, การจัดการภูมิปัญญาและวัฒนธรรม, พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

Abstract

This is a qualitative study using in-depth interviews and informal group conversations from 16 cases. The study found that elements of 'social capital' in Ban Ta-Chang which are most important are as follows, human capital, referring to Provost Abbot Awaswat Kosa, who after hearing that the community desired for the preservation of cultural heritage and local wisdom through a museum, presented these recommendations to the Ministry of Culture and was presented with funding to create an exhibition hall, which was named Cultural Centre in Honour of Raja Watkosa. The human capital then refers to those who have had a part in building Watkosa Cultural Centre, by gathering exhibits and information on cultural heritage and local wisdom, and those who made donations of culturally relevant artifacts to the temple. The important part of social capital is cultural capital, being heritage of local wisdom and community culture. The villagers of Ban Ta-Chang hold 'Hit Sip Song Kong Sip See' as important, also known as Twelve Month Traditions. Every month has an event that fosters unity between the temples, the community and the schools, and these events have been held continuously without interruption. Therefore, the villagers recognize and try to conserve the value of such local traditions, and the need to continually be reviving them and handing them down from generation to generation to prevent loss. Another type of cultural capital

that this research found was in the collective awareness of value of local wisdom and culture that the villagers of Ban Ta-Chang expressed visibly through the Temple Museum. The community hold a number of cultural sites as important unifying elements, being the Mehsakdis Shrine and Ya Kaew Buasri Shrine, which are the heart of the village and the focus of local cultural conservation.

The part which the Provost and teachers from the community have played in gathering cultural information that has already caused a substantial increase. The community will see the value of their existing capital and feel cherished. I do not want to lose Wisdom and knowledge about the local culture. Most of the knowledge is acquired from the elderly within the community which can then be disseminated to cultivate a generation, passing on knowledge from their grandparent's time to the present, including images from everyday life. This includes artifacts of tools used in everyday life from the past, such as basketry, or knowledge about the cultural traditions of the community, including the twelve months traditions. This information is collected and presented in celebration of the Royal Cultural Center Wat Kho-sa for detailed study to prevent gradual loss with the passing of generations. The introduction of social capital, it is used in the management of intellectual and cultural heritage. The leader is You Provost abbot Jose Challenge Which is responsible for the coordination and cooperation between those involved in the school community, including residents in efforts to deal with the intellectual and cultural heritage of the communities where they are located to the concrete. Which began to organize objects that were donated to the temple Jose Education. Then there are cultural traditions and knowledge management. "Heet sipsong Kong Sipsee,". The knowledge of the community by the Board, which consists of data collection. Teachers from schools in communities with other scholars. By collecting information from objects such as signs, etc. The legendary story of the wise elders who have local knowledge of these. Then be synthesized as an important database for use in the concrete expression in the form of an exhibition in celebration of the Royal Cultural Center, Wat Kho-sa today.

Keywords : Social Capital, Cultural Herititage Management, Local Museam

บทนำ

ในขณะที่กระแสสังคมปัจจุบันมุ่งเน้นความเป็นประเทศอุตสาหกรรมซึ่งแสดงถึงความ “เจริญ” จนภูมิปัญญาพื้นบ้านเริ่มจะสูญหายไปจากวิถีชีวิตประจำวัน แม้แต่ในชุมชนสังคมชนบทซึ่งถือว่าเป็นศูนย์รวมของภูมิปัญญาพื้นบ้านเริ่มที่จะได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความรู้ความสามารถในเรื่องของความรู้พื้นถิ่นซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นปู่ย่าตายายก็เริ่มที่จะเสียชีวิตไปพร้อมกับความรู้ที่เป็นทักษะความเชี่ยวชาญ ดังนั้นจิตสำนึกในการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงถูกลดคุณค่าลงไปอย่างน่าเสียดาย จากสถานการณ์

ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงและกว้างขวางต่อชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ส่งผลให้คนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนระบบคิด ทศนคติที่แสดงควมระบอบความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชุมชนกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยใช้ในชีวิตประจำวันที่แสดงถึงรากเหง้าและเป็นสิ่งล้ำค่าจนความเป็นปึกแผ่นของชุมชนมาตลอด ประวัติศาสตร์ของชุมชนเริ่มลดบทบาทลงไปหรือถูกกลืนไปกับค่านิยมสมัยใหม่ การนำภูมิปัญญามาใช้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นการพึ่งพาเทคโนโลยีที่ทันสมัย จึงทำให้คนในชุมชนเริ่มจะหลงลืมไปว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมและสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษนั้น เริ่มที่จะสูญหายไปตามกาลเวลา ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีประชากรที่มีบรรพบุรุษเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ จากแขวงเวียงจันทน์และแขวงหลวงพระบาง ดังนั้นวิถีชีวิตจึงมีความผสมผสานระหว่างความเป็นลาวและไทยได้อย่างกลมกลืน นอกจากนี้ในด้านของความพยายามที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูองค์ความรู้ในด้านภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ยังได้มีการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านขึ้นภายในวัดโฆษา โดยการนำแนวคิดในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนภายในวัดที่อยู่ในชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนที่ยังเห็นถึงความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาของคนในชุมชน ซึ่งวัดพยายามที่จะดำรงบทบาทในการเป็นทั้งสถานที่ขัดเกลา อบรมบ่มเพาะและเป็นแหล่งเรียนรู้ดังเช่นอดีตที่ผ่านมา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนท่าช้างแห่งนี้ ซึ่งประเด็นเหล่านี้จะได้ศึกษาว่าทุนทางสังคมนั้นจะสามารถจัดการกับมรดกเหล่านี้และจะสามารถแสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการที่จะดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นก็อาจจะต้องสูญสลายไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษครั้งนี้มีวัตถุประสงค์อยู่สี่ประการ

1. เพื่อศึกษาสถานะของทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อศึกษาการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ชุมชนบ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

วรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยพอสังเขป ดังนี้

1. แนวคิดทุนทางสังคม

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคม ได้มีการให้ความหมายของคำว่า “ทุนทางสังคม” โดยนักวิชาการเช่น Putnam (1993:167 อ้างถึงใน กานต์ชินิต วรรณียพินิจ, 2554: 7) ได้ให้คำนิยามของทุนทางสังคมไว้ว่าเป็นลักษณะขององค์กรทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norm) และเครือข่ายทางสังคม

(Network) ที่เอื้อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน และการประสานงานกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน ในขณะที่อาทิตย์ บุคดาตวง (2554: 28-29) ได้สรุปความหมายของทุนทางสังคมได้ 3 มิติ ไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้ 1) มิติของความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ ภูมิปัญญา หรือพื้นความรู้ความสามารถของบุคคลที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์รวมไปถึง สมรรถนะของคนและผู้นำ ซึ่งแสดงถึงความรู้ ความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะที่จำเป็นในการจัดการหรือดำเนินกิจกรรมของชุมชนและสังคม 2) มิติของความดี ประกอบด้วย บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึง แบบแผนสำหรับยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือ แบบแผนพฤติกรรมกฎเกณฑ์ หรือคตินิยมที่สังคมกำหนดไว้เป็นมาตรฐานในการประพฤติปฏิบัติที่สังคมยอมรับว่าดีและถูกต้อง ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับสถาบันทางสังคม ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524: 190-191) ได้ให้ความหมายไว้ 2 ความหมายดังนี้ ความหมายแรก หมายถึง แบบอย่างพฤติกรรมที่ตั้งขึ้นและปฏิบัติสืบต่อกันมา และเป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น ประเพณีต่างๆก็ถือว่าเป็นลักษณะเป็นสถาบัน ในวิชาสังคมวิทยา จัดสถาบันต่างๆเป็นประเภทใหญ่ๆ เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันนันทนาการ และสถาบันสื่อมวลชน ส่วนความหมายที่สอง หมายถึง องค์การสาธารณะหรือกึ่งสาธารณะที่ตั้งขึ้นหรือได้รับมอบอำนาจให้ทำงานตามวัตถุประสงค์ที่เป็นที่ยอมรับกันในสังคม เช่น วิทยาลัยและมหาวิทยาลัย สถานที่เลี้ยงเด็กกำพร้า โรงพยาบาลและโรงงาน ฯลฯ ความเห็นอกเห็นใจ การต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่ขาดไม่ได้ ในมิติของความดี วัฒนธรรมและประเพณี โดย วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ ส่วนคำว่า ประเพณี หมายถึง สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม หรือจารีตประเพณี ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี มี 3 อย่าง คือ จารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี ซึ่งจารีตประเพณีเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับศีลธรรมและสวัสดิภาพของสังคมส่วนรวม มีการบังคับให้กระทำ ถ้าไม่ทำก็ถือว่าผิดหรือจะต้องมีการลงโทษ ส่วนศีลธรรม จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ดีที่ชอบและธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ความเชื่อทางสังคม หมายถึง ความเชื่อไว้ในศรัทธา ความเลื่อมใส โดยความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนา ความเชื่อทางศาสนา คือ แนวทางการประพฤติปฏิบัติตามหลักการและตามคำสั่งสอนของศาสนานั้นๆ เพื่อหวังความสุขแก่ตน ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำต่างๆทั้งด้านดีและด้านร้าย และ 3) มิติของความรัก ประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคม หมายถึง ชุดของความเกี่ยวพัน (Knot) และผูกพัน (Ties) ระหว่างกันของบุคคล ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็น ครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักกัน การเกี่ยวพันระหว่างกันของคนในสังคม บุคคลที่มีคนรู้จักมากหรือมีความสัมพันธ์กับคนจำนวนมากแสดงว่าบุคคลนั้นมี เครือข่ายของความเกี่ยวพันมาก (Density Knot) ซึ่งตรงกันข้ามกับบุคคลที่รู้จักกับคนอื่น ๆ น้อย แสดงว่าบุคคลนั้นมี เครือข่ายของความเกี่ยวพันน้อย (Loosely Knot) ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนั้น บางครั้งคนที่มีเพื่อนมากอาจมีความผูกพันกับเพื่อนอย่างผิวเผิน (Weak Ties) แต่บางอาจจะมีเพื่อนน้อยแต่มีความผูกพันกับเพื่อนอย่างมั่นคง (Strong Ties) ก็เป็นได้ ซึ่งหมายถึงถึงความไว้วางใจ ซึ่งมีความหมายถึง ความไว้นับถือเชื่อใจ ความไว้วางใจ ซึ่งคำว่า “ความไว้วางใจ” นี้ ตรงกันข้ามกับคำว่า ความระแวง หรือความเคลงใจ หรือความระแวงสงสัย โดยความไว้วางใจนั้น เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างคนๆ นั้นกับบุคคลอื่นๆ ให้ออกมาในรูปของสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน การเป็นพวกเดียวกัน รัศพวกพ้อง เป็นรูปแบบหนึ่งของความรักที่ทำให้คนอยู่เป็นกลุ่มหมู่ญาติ เพื่อนฝูง เพื่อช่วยเหลือกัน ก่อให้เกิดพลังและความสามัคคี

2. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

นักวิชาการได้ให้ความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรมไว้เป็นไปในแนวทางเดียวกันระบุว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่สร้างขึ้นจนกลายเป็นความรู้สึกและแบบแผนพฤติกรรมซึ่งสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้อย่างไม่สิ้นสุด (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2541 : 70) ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของ เสน่ห์ นครสันติภาพ (2541 : 78) ที่ได้สรุปความหมายของ วัฒนธรรมว่า เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้และวัฒนธรรมยังเป็นมรดกทางสังคม เป็นผลของการเรียนรู้และการถ่ายทอดของมนุษย์ โดยใช้ภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง ดำเนินกันต่อมาไม่ขาดสาย ภาษาจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรม นอกจากนี้เสน่ห์ยังอธิบายอีกว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของมนุษย์หรือแบบของการดำเนินชีวิตและเป็นสิ่งที่ไม่คงที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ด้าน อมรา พงศาพิชญ์ (2541: 1) ได้ระบุเพิ่มเติมอีกว่า วัฒนธรรม คือระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น อาจจะเป็น การกำหนดพฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ซึ่งต้องมีการเรียนรู้ และมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง วัฒนธรรมในสังคมแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ภาษาพูด ระบบความเชื่อ โลกทัศน์ กริยา มารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมทางด้านวัตถุ ได้แก่ อาคาร บ้านเรือน วัดและศิลปกรรม ประติมากรรมต่างๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆที่ใช้เป็นประจำทุกวัน เป็นต้น ซึ่งเมื่อนำมาอธิบายคำว่าวัฒนธรรมชุมชนโดยฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันวร จະณู (2555) ได้ข้อสรุปจากการจัดเสวนาเกี่ยวกับการเกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ดังนี้คือ 1) “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” เกิดจากการรู้สำนึกถึงความสำคัญของจิตวิญญาณของตัวเราเอง อยากสืบสานวัฒนธรรมของบรรพบุรุษและมาตุภูมิ แสวงหาสิ่งสูงสุดในประวัติศาสตร์รับรู้ ของครอบครัว ชุมชน และสังคมของเราเอง อยากเข้าใจและอธิบายเส้นทางชีวิตของตัวเอง ชุมชนและสังคมของตัวเองได้ สามารถทำมาหากินโดยพึ่งตัวเองและช่วยกันเองภายในชุมชนและสังคมได้ 2) “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน” กำลังถูกคุกคามจากแนวคิดทุนนิยมแบบสุดโต่ง ระบบทุนนิยมสุดโต่ง ทำให้ผู้คนนึกถึงแต่การเป็นเจ้าของและการบริโภควัตถุ ปฏิเสธวัฒนธรรมอันประกอบด้วยระบบคุณค่าและศาสนา ชุมชนและสังคมปัจจุบันมีปัญหา โดยเฉพาะเรื่องการสืบทอดของหนุ่มสาว ลูกหลานชาวบ้าน และคนชั้นกลางในปัจจุบัน เป็นปัญหาจากระบบการศึกษาและสื่อที่เข้ามาครอบงำระบบคิดอย่างต่อเนื่อง ภูเขาผลประโยชน์ทางวัตถุ ปราศจากคุณธรรม ไม่มีน้ำใจ แข่งขัน แย่งชิง เอาเปรียบเอารัดเอาเปรียบ ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง

3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

สายนต์ ไพรชาญจิตร์ (2547: 3 – 6) ได้จำแนกประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

- 1) ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
- 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown Knowledge หรือ Indigenous Wisdom)

ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive cultural Resources) ได้แก่ ศิลปะ (Art) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (music) การละเล่น (Play & Entertainment) การแสดง (Performance) ปรัมปราคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Tradition) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) ฯลฯ นอกจากนี้ สว่าง เลิศฤทธิ์ (อ้างถึงใน ชนัญ วังษ์วิภาคและคณะ, 2547: 2-3) ได้อธิบายความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ว่า ได้มีการกล่าวถึงชื่อเรียกที่แตกต่างกัน เช่น สมบัติทางวัฒนธรรม (Cultural Property), ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (Cultural asset), มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และอธิบายความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม

(Cultural Resource) ว่าหมายถึง ผลผลิตของวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆได้ ดังนั้น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงรวมถึงซากสิ่งมีชีวิตที่มนุษย์ทำขึ้น แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน ความเชื่อ ภูมิปัญญาพื้นบ้านพื้นบ้านต่างๆ ฯลฯ อาจสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง การดำเนินการจัดการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งประเภทที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เพื่อเป็นการปกป้องอนุรักษ์ทั้งตัวทรัพยากร และคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นๆควบคู่กับการดำเนินงานในแนวทางพัฒนา เพื่อให้ทรัพยากรนั้นๆเกิดประโยชน์กับชุมชน และประเทศชาติทางใดทางหนึ่ง และเป็นการสงวนรักษาเพื่อไม่ให้ทรัพยากรเหล่านั้นสูญหายไป

4. แนวคิดเรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

โดยในทัศนคติของศรีศักร วัลลิโภคม (2543: 75-79) หมายถึง พิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นภายในของชุมชน จัดขึ้นโดยคนในชุมชนหรือท้องถิ่นเองและใช้กำลังทรัพย์ของท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นสถานที่จัดแสดงของและคลังสะสมภูมิปัญญาที่บรรพชนของชุมชนได้สร้างสรรค์ไว้และสืบทอดมาสู่คนรุ่นหลัง โดยมีเป้าหมายให้คนในท้องถิ่นรู้จักตัวเองและท้องถิ่นตลอดจนสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีหลักฐานที่แสดงถึงการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ตลอดจนการพัฒนาทางเทคโนโลยีและการพัฒนาทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจในท้องถิ่น ถือเป็นจุดรวมความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสิ่งที่ต้องการแสดงในพิพิธภัณฑ์ไม่ใช่แค่วัตถุ แต่เป็นความหมายที่อยู่เบื้องหลังวัตถุ นั้น ดังนั้นวัตถุจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นของที่มีค่าหรือเก่าแก่ แต่จะต้องมีความหมายสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้าน Hilde S. Hein (2000 : 50 อ้างถึงใน วนิช ติคำ, 2553 : 14) ได้ให้ความหมายของคำว่า พิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้ว่า เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ต้องสร้างประโยชน์ต่อสังคมทั้งตัวของคนในชุมชนและคนนอกชุมชนที่จะได้รับประโยชน์จากพิพิธภัณฑ์ชุมชน เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ชุมชนเป็นสถานที่ที่สื่อให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของคนในชุมชนนั้นๆในช่วงเวลาของอดีตและอนาคตที่ประกอบด้วยวิถีชีวิตความเป็นอยู่และของที่จัดแสดงก็จะบ่งบอกถึงอัตลักษณ์พิพิธภัณฑ์และบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนนั้นๆ นอกจากนี้ Elaine Heumann Gurian (อ้างถึงในจุลสาร "ก้าวไปด้วยกัน" ของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2549: 5) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือพิพิธภัณฑ์ที่เกิดจากความต้องการของคนในชุมชนที่สามารถรักษาขนบธรรมเนียมท้องถิ่น มีการสอนวัฒนธรรมประเพณีโบราณในโอกาสพิเศษและช่วยเหลือประเด็นที่เป็นปัญหาของชุมชน

5. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการแหล่งเรียนรู้

จิรา จงกล (2532: 31- 42) อธิบายถึงการจัดการแหล่งเรียนรู้ประเภทพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านท้องถิ่น ว่ามีลักษณะของการจัดการรวบรวมข้าวของ เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้าน หรือของใช้ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่สะท้อนชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี วิถีคิด การดำเนินชีวิต ตลอดจนภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ โดยนำมาจัดแสดงในอาคารสถานที่ที่ก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดงข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมต่างๆของชุมชน สิ่งที่สำคัญคือการตรวจพิสูจน์ การจัดทำหลักฐาน การให้การศึกษาต่อประชาชน โดยเฉพาะการจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้นที่เก็บรวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์ ความสำคัญประการหนึ่งคือ เพื่อให้เป็นหลักฐานไม่ให้เกิดการสูญหาย หรือทุจริตจากเจ้าหน้าที่อีกประการหนึ่งเพื่อเป็นหลักฐานทางวิชาการ เพราะเป็นทะเบียนประวัติหลักฐานแน่นอนในเรื่องที่มาของวัตถุ ซึ่งมีค่าสำคัญมากสำหรับการศึกษาค้นคว้า การทำทะเบียนหลักฐานวัตถุจึงเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องใช้ความละเอียดถี่ถ้วน และ

สมุทรจะเป็นจะต้องมีสถานที่เก็บรักษาที่ปลอดภัย เนื่องจากหลักฐานวัตถุจากทะเบียนนี้จะเป็นเอกสารเบื้องต้นของการค้นคว้าวิจัยทางวิชาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและแบบสนทนากลุ่มร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจำนวน 16 ราย โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งและจัดการพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคมกับการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม โดยศึกษากรณีพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษา บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีผลการวิจัยพอสังเขปดังนี้

1. สถานะของทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้าง

“ทุนทางสังคม” ของชุมชนบ้านท่าช้าง มีสถานะเป็นทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึงท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทุกคนกล่าวถึงความเป็นพระนักพัฒนาของท่านในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนอันได้แก่ ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆในวิถีชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในอดีตที่ชาวบ้านในชุมชนนำมามากมายเพื่อให้เก็บรักษาไว้ให้ลูกหลานได้รู้จัก โดยผ่านการจัดแสดงเป็นนิทรรศการในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งแต่เดิมยังไม่ได้มีการจัดแสดงที่มีรูปแบบเป็นทางการ สิ่งของต่างๆที่ชาวบ้านนำมาบริจาคเก็บรักษาและแยกหมวดหมู่ไว้อย่างคร่าวๆภายใต้ศาลาใหญ่ของวัดโฆษา จากนั้นท่านพระครูจึงได้เสนอโครงการต่อกระทรวงวัฒนธรรมจนได้รับงบประมาณให้มาสร้างอาคารจัดแสดงเป็นกิลลักษณะโดยตั้งชื่ออย่างเป็นทางการว่า ศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษา ซึ่งทุนมนุษย์ยังหมายถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาที่เป็นทั้งผู้ช่วยในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ที่บริจาคให้แก่วัดคือ ชาวบ้านท่าช้าง และปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญสำหรับการจัดทำข้อมูลนิทรรศการท่านอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งเกิดจากความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อท่านพระครู นอกจากทุนมนุษย์แล้ว ยังพบว่าทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้างที่สำคัญรองลงมาคือ ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน จากการวิจัยพบว่า ชาวบ้านท่าช้างให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ฮีดสิบสองคองสิบสี่” หรือ ประเพณีสิบสองเดือน โดยในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง วัด ชุมชนและโรงเรียน อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ชาวบ้านในชุมชนและโรงเรียนมีความสนใจที่จะมาร่วมกิจกรรมกับวัด และฮีดสิบสอง คองสิบสี่นี้มีการให้ความสำคัญอย่างมากโดยการนำไปเป็นข้อมูลส่วนใหญ่ของการจัดแสดงนิทรรศการความรู้ภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราช ซึ่งชาวบ้านในชุมชนทุกวัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีและมีความตระหนักถึงคุณค่าและมีความพยายามในการอนุรักษ์และฟื้นฟู สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ให้สูญหาย ทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนี้คือ สำเนักร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จนนำมาซึ่งการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัดในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน โดยความสำเนักร่วมแสดงให้เห็นถึง ความรักและห่วงใยในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมต่างๆ เห็นได้จากการให้ความสำคัญกับประเพณีสิบสองเดือน และชุมชนยังมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนได้แก่ ศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ และศาลเจ้าย่าแก้วบัวศรี ซึ่ง

เปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของชุมชนในการที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไว้ อีกทั้งท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ได้เข้ามามีบทบาทร่วมกับชาวบ้านในชุมชนและครูจากโรงเรียนในชุมชนในการรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วให้เกิดความเป็นรูปธรรมมากขึ้น ชุมชนจะได้เห็นถึงคุณค่าของทุนที่ตนมีอยู่และรู้สึกรักหวงแหน ไม่อยากให้สูญหาย

2. องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าช้าง จากการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นองค์ความรู้ที่ได้มาจากผู้สูงอายุภายในชุมชน ซึ่งได้รับการถ่ายทอด ปลุกฝังมาตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย สืบต่อกันมา ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมียุคปรากฏให้เห็นในวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ใช้มาแต่อดีต เช่น เครื่องจักสาน และองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ได้แก่ ประเพณีต่างๆ ทั้งสิบสองเดือน ซึ่งได้มีการรวบรวมข้อมูลและนำมาจัดแสดงไว้ในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาโดยละเอียด ทำให้องค์ความรู้เหล่านี้ไม่ได้สูญหายไปกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่ค่อยๆ เสียชีวิตไปตามกาลเวลา

3. การนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นในลักษณะการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นชุมชนบ้านท่าช้าง จากผลการวิจัยพบว่าชุมชนบ้านท่าช้างได้นำทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งมีหน้าที่ในการประสานความร่วมมือระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนได้แก่ ชาวบ้าน โรงเรียน ในการร่วมแรงร่วมใจที่จะจัดการกับมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเองมีอยู่ให้เป็นรูปธรรม ซึ่งเริ่มจากการจัดระเบียบวัตถุสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาบริจาคให้กับทางวัดโฆษา จากนั้นจึงมีการจัดการองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมประเพณีได้แก่ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญของชุมชนโดยการตั้งคณะผู้รวบรวมข้อมูลซึ่งประกอบด้วย บุคลากรทางการศึกษาจากโรงเรียนในชุมชนร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน โดยเก็บข้อมูลจากร่องรอยต่างๆ เช่น วัตถุสิ่งของ เรื่องเล่า ตำนาน ฯลฯ จากปราชญ์ท้องถิ่น ผู้สูงอายุ ที่มีองค์ความรู้เหล่านี้ แล้วจึงนำมาสังเคราะห์เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญเพื่อใช้ในการจัดแสดงออกมาเป็นรูปธรรมในรูปแบบของนิทรรศการภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในปัจจุบัน

สรุปและวิจารณ์ผล

“ทุนทางสังคม” ของชุมชนบ้านท่าช้าง มีสถานะเป็นทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุดได้แก่ ทุนมนุษย์ ซึ่งหมายถึงท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญทุกคนกล่าวถึงความเป็นพระนักพัฒนาของท่านในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับอาทิตย์ บุตดาตวง (2554: 28-29) ที่ได้สรุปความหมายของทุนทางสังคมว่าเป็นมิติของความรู้ที่แสดงถึงสมรรถนะของผู้นำและผู้คนที่มิทักขะในการจัดการ ซึ่งในกรณีนี้หมายถึงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นอกจากทุนมนุษย์แล้ว ยังพบว่าทุนทางสังคมของชุมชนบ้านท่าช้างที่สำคัญรองลงมาก็คือ ทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง มรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน จากการวิจัยพบว่า ชาวบ้านท่าช้างให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ฮีตสิบสองคองสิบสี่” หรือประเพณีสิบสองเดือน โดยในแต่ละเดือนจะมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง วัด ชุมชนและโรงเรียน อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ชาวบ้านในชุมชนและโรงเรียนมีความสมัครใจที่จะมาร่วมกิจกรรมกับวัด ซึ่งแสดงถึงความเชื่อ เลื่อมใส ศรัทธาของชาวบ้านในชุมชนซึ่งมีอย่างเข้มแข็งต่อศาสนา ส่วนทุนทางสังคมอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อค้นพบจากการวิจัยนี้คือ สำนึกร่วมกันของชุมชนที่มีต่อมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จนนำมาซึ่งการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกับวัดในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านและการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความหมายเกี่ยวกับมิติความดีและมิติของความรักของอาทิตย์ บุตดาตวง(2554 : 28-29)

องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นองค์ความรู้ที่ได้มาจากผู้สูงอายุภายในชุมชน ซึ่งได้รับการถ่ายทอด ปู่ย่า ตายาย สืบต่อกันมา ซึ่งสอดคล้องกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541 : 70) ที่อธิบายว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่สร้างขึ้นจนกลายเป็นความรู้สึกและแบบแผนพฤติกรรมซึ่งสามารถถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้อย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมีปรากฏให้เห็นในวิถีชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังสอดคล้องกับฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันร จະนุ (2555) ได้ข้อสรุปจากการจัดเสวนาเกี่ยวกับการเกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ว่าเกิดจากการรู้สำนึกถึงสำคัญของจิตวิญญาณของตัวเอง อยากสืบสานวัฒนธรรมของบรรพบุรุษและมาตุภูมิ อยากเข้าใจและอธิบายเส้นทางชีวิตของตัวเอง ชุมชนและสังคมของตัวเองได้ นอกจากนี้เนื่องจากสภาพของชุมชนบ้านท่าช้างโดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตรและเป็นสังคมชนบท ดังนั้นการรักษามรดกทางวัฒนธรรมประเพณียังคงมีความเหนียวแน่น ชุมชนเข้มแข็ง เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านท่าช้างจะเป็นคนที่เกิดและเติบโตอยู่ในหมู่บ้านท่าช้างนี้ ส่วนคนที่มาจากถิ่นอื่นมีจำนวนน้อย ประเพณีต่างๆมีรูปแบบที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นวิถีเกษตรกร เช่น ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญข้าวจี เป็นสอดคล้องกับเสน่ห์ นครสันติภาพ (2541 : 78) ที่ได้สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมยังเป็นมรดกทางสังคม เป็นผลของการเรียนรู้และการถ่ายทอดของมนุษย์ ดำเนินกันต่อๆมาไม่ขาดสาย

ส่วนผลการวิจัยเกี่ยวกับการนำทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่มาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของบ้านท่าช้าง โดยมีผู้นำที่สำคัญคือ ท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษา ซึ่งมีหน้าที่ในการประสานความร่วมมือระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนได้แก่ ชาวบ้าน โรงเรียน ในการร่วมแรงร่วมใจที่จะจัดการกับมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเองมีอยู่ให้เป็นรูปธรรมโดยนำเสนอในลักษณะของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านตั้งที่ได้อธิบายมาแล้วก่อนหน้านี้ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของศรีศักร วัลลิโภดม (2543: 75-79) หมายถึง พิพิธภัณฑ์ที่เกิดขึ้นภายในของชุมชน จัดขึ้นโดยคนในชุมชนหรือท้องถิ่นเองและใช้กำลังทรัพย์ของท้องถิ่น (แม้ว่าศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาจะได้รับงบประมาณจากกระทรวงวัฒนธรรมในการก่อสร้างอาคารแต่งบประมาณในการตกแต่งภายในก็เกิดจากงบประมาณของวัดโฆษา) ซึ่งมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านจะเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” ซึ่ง สว่าง เลิศฤทธิ์ (อ้างถึงใน ชนัญ วงษ์วิภาคและคณะ, 2547: 2-3) ได้อธิบายความหมายของความหมายของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) ว่าหมายถึง ผลผลิตของวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีค่าหรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆได้ ซึ่งพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาหรือศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชวัดโฆษาในปัจจุบันก็ได้มีความพยายามที่จะนำเสนอผ่านการแสดงนิทรรศการที่สวยงามและมีมาตรฐานเพื่อให้เกิดความน่าสนใจแก่ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

ในส่วนของปัญหาและอุปสรรคของการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการมรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านวัดโฆษาในชุมชนบ้านท่าช้างแห่งนี้ พบว่าอุปสรรคที่สำคัญคือ ขาดแคลนงบประมาณในการที่จะนำมาบริหารจัดการภายในศูนย์วัฒนธรรมเฉลิมราชทั้งในปัจจุบันและการต่อยอดรูปแบบการจัดแสดงในอนาคต และยังขาดแคลนงบประมาณในการที่จะจ้างบุคลากรที่จะมาดูแลหรือนั่งประจำศูนย์ หรือแม้กระทั่งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าน้ำค่าไฟ ซึ่งในปัจจุบันเป็นบุคคลที่มีจิตอาสาโดยเป็นคนในชุมชนที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนมาช่วยดูแลทำความสะอาดภายในและภายนอกศูนย์ฯ และค่าใช้จ่ายต่างๆการตกแต่งที่วัดโฆษาเป็นหลัก อีกทั้งข้อจำกัดที่พื้นที่

ชุมชนตั้งอยู่ไม่ไกลทางผ่านจากถนนสายหลักที่จะมีนักท่องเที่ยวผ่านเข้ามาเยี่ยมชมได้สะดวก จึงจำเป็นต้องหาแนวทางในการประชาสัมพันธ์ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดเพชรบูรณ์ในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญซึ่งเป็นบุคลากรที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นหมู่บ้านท่าช้าง ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเฉพาะท่านพระครูเจ้าอาวาสวัดโฆษาที่ได้กรุณาประสานผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญท่านอื่น ๆ ในการขอสัมภาษณ์ทั้งแบบเจาะลึกและแบบสนทนากลุ่ม ทำนัยนี้ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ที่ได้พิจารณาข้อเสนอวิจัยและอนุมัติงบประมาณในการทำวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กานต์ชนิด วรรณียพินิจ. (2554). ทูทางสังคมกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไทยชงดำ:
กรณีศึกษาบ้านหนองหมู ตำบลสระพัฒนา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- จิรา จงกล. (2532). พิพิธภัณฑสถานวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและวันร จะนุ. (2555). แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:
บริษัทด้านสหภาพการพิมพ์ จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). ทศวรรษนกรัต : สังคม วัฒนธรรมในวิถีการอนุรักษ์. กรุงเทพฯ
เมืองโบราณ. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2549). ภูมิปัญญาท้องถิ่น : รวมบทความ. กรุงเทพฯ
: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. (2546). โบราณคดีชุมชน : การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน.
กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน.
- สายันต์ ไพเราะญจิตร. (2547). การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ.
- อาทิตย์ บุคตาตวง. (2554). ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร
อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการพัฒนาสังคม.
คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.